

6.1.B. EL DEBAT SOBRE LA INDEPENDÈNCIA A CATALUNYA. CAUSES, IMPLICACIONS I REPTES DE FUTUR

Joan Subirats i Humet¹
Ricard Vilaregut Sáez²

«Mai el sentiment independentista havia arribat a un nivell tan alt. Bé, i què? Diuen els escèptics realistes. Cap a on porta aquesta exacerbació nacionalista? I com podrien aconseguir la independència? Aquest realisme ramplón oblida des d'on germinen els canvis socials: en la ment de les persones. La psicologia política i l'experiència històrica coincideixen en assenyalar que, quan una majoria social pensa diferent a allò proclamat en els frontispicis institucionals i quan aquest pensar es fa pràctica, són les institucions les que canvien. Certament, hi ha resistència al canvi, normalment mitjançant repressió. Però si el canvi mental és profund, el canvi institucional acaba produint-se en temps i formes que varien segons els interessos en joc [...]. En darrera instància, el que passa a la societat civil és el que finalment decideix la sort dels processos de canvi, sempre empenyent, i de vegades desbordant, els paràmetres institucionals». [Traducció pròpia]

Manuel Castells. *La Vanguardia*, 24 de juliol de 2010

Introducció

Crisi econòmica i augment del debat sobre la independència. Probablement, mai ha estat tant fàcil de distingir els dos grans eixos sobre els quals ha girat la política catalana en un mateix any com aquest 2012. Dos eixos, l'econòmic i el debat sobiranista, que mantenen vasos comunicants entre ells, de tal manera que la dinàmica de crisi econòmica ha servit d'amplificador del debat sobiranista. De fet, les explicacions majoritàries del perquè de l'emergència i l'augment d'intensitat d'aquest debat situen la crisi econòmica com un factor determinant per entendre la gran mobilització social generada. Sembla evident que l'acord en el diagnòstic de greuge econòmic en la relació Catalunya-Espanya va impulsar tant l'estratègia de negociació de la principal força política

¹ Catedràtic de Ciència Política de la UAB

² Doctor en Ciència Política per la UAB

catalana (CiU) amb el govern de l'Estat espanyol, com la creixent indignació social, tot relacionant retallades amb dèficit fiscal.

El coixí acadèmic d'aquesta interpretació s'assenta en la teoria de l'Estructura d'Oportunitat Polítiques (EOP) com a mètode explicatiu de perquè algunes reivindicacions vehiculades per moviments socials tenen més o menys èxit. En aquesta perspectiva, es té molt en compte el context sociopolític en què s'insereixen les activitats dels moviments de reivindicació temàtica, context que determina tant l'aparició d'aquests com l'èxit que obtenen en les seves demandes. Així, l'Estat i la conjuntura política i social entren en joc i determinen l'acció dels moviments socials en base a les oportunitats que genera la seva acció o inacció en determinats temes (Tarrow, 1995). Es tracta d'una interpretació potser excessivament centrada en els factors exògens, els quals determinarien la presència i/o activació de moviments socials de resposta —per tant conjunturals—, i que deixa de banda la teoria de la Mobilització de Recursos (TMR), centrada precisament en demostrar el contrari, és a dir: que els moviments socials expressen conductes racionals, amb objectius polítics precisos i amb estratègies de mobilització i discursives pròpies que necessiten disposar de diferents recursos, siguin humans, logístics, financers, d'interès, discursius, etc, que n'expliquen el seu èxit o fracàs. O, dit d'una altra manera, que no n'hi ha prou amb l'existència de factors exògens —una injustícia o un greuge— per explicar el naixement, el manteniment i l'expansió d'un moviment i la seva reivindicació. Per tant, es passa de la presumpta irracionalitat dels comportaments col·lectius a la profunda racionalitat dels mateixos.

En el cas que ens ocupa, l'esclat del debat sobiranista a Catalunya, partim de la base que ha estat un moviment, que anomenarem «independentisme/sobiranisme català», que ha aprofitat la crisi econòmica, però ja abans la crisi de l'Estatut, per posar al bell mig del debat públic la seva reivindicació, tot arrossegant bona part de les elits del nacionalisme/catalanisme polític a posicionar-se, teòrica i pràcticament, envers la possibilitat que Catalunya assoleixi unes estructures d'Estat.³ Per moviment

³ Apunt conceptual: En l'article es fa referència a conceptes com ara independentisme, sobiranisme i catalanisme. En aquest sentit, entenem que el catalanisme té a veure amb un atribut relacionat amb la personalitat pròpia de Catalunya, sense qüestionar necessàriament la seva pertinença a l'Estat espanyol. El sobiranisme se centra en la reivindicació d'un *demos* propi que reivindica la possibilitat de decidir el seu encaix jurídic. I l'independentisme, sense

independentista/sobiranista català entenem l'espai sociopolític que aglutina un conjunt d'organitzacions polítiques i socials, una densa xarxa d'entitats culturals, lúdiques i temàtiques, uns mitjans de comunicació amb diferents suports i una intel·ligència disposada a elaborar un relat favorable a la independència política i jurídica de Catalunya. I, caldria afegir-hi, unes determinades formes d'acció col·lectiva, uns determinats marcs interpretatius, uns rituals, uns símbols i una matriu cultural de referència catalanocèntrica des d'on treballar. Es tracta d'un espai sociopolític divers, complex i heterogeni que, en el cas català — a diferència del basc, per exemple—, no ha disposat d'una avantguarda clara que l'articulés orgànicament. Aquesta composició específica del moviment independentista català, propi de la cultura política liberal i llibertària catalana, és procliu a la competència entre els diferents actors polítics i socials, el que provoca no poques disputes per l'hegemonia i el lideratge en forma d'escissions i enfrontaments, però que al mateix temps ha anat sent capaç de complementar-se puntualment i generar molta energia social concentrada en campanyes unitàries.

Una anàlisi d'aquest moviment, amb les especificitats explicades, ens indica que va iniciar un cicle de mobilització el 2006, aprofitant les oportunitats que la conjuntura li va presentar, en aquest cas la crisi relacional entre l'Estat i Catalunya arrel de la reforma l'Estatut, una situació que va anar enllaçant amb l'oportunitat sorgida de la greu crisi econòmica actual. Concretament, entre el final del 2005 i el començament del 2006, aquest espai sociopolític s'activà, va aprofitar l'esclatxa d'oportunitat que va representar l'obertura del procés d'elaboració del nou estatut —en un esquema de governança limitat— organitzant la manifestació de febrer de 2006 sota el nom i l'instrument de la Plataforma pel Dret de Decidir, fomentant i propiciant les consultes sobiranistes els anys 2009-2010 i, finalment, responent a la Sentència del Tribunal Constitucional amb una manifestació, la del 10 de juliol de 2010, de les més grans que han tingut lloc des de la transició. Una demostració de força que, si bé a priori estava emmarcada en els paràmetres del catalanisme polític,

deixar de defensar l'existència d'un *demos* propi, aposta clarament per la reivindicació clara i diàfana de la independència política. Tots tres conceptes i espais mantenen unes fronteres poroses i fins i tot difuses, tot influenciant-se i retroalimentant-se mútuament. En l'actual cicle, la porositat es fa especialment rellevant en l'independentisme i el sobiranisme, i d'aquí l'opció de presentar-los conjuntament.

finalment desembocà en una gran proclama de desafecció estatal, quan no clarament independentista. La darrera oportunitat que ha aprofitat l'independentisme, ara amb l'instrument de l'Assemblea Nacional Catalana, ha estat la convocatòria d'una multitudinària manifestació l'11 de setembre amb l'eslògan «Catalunya, nou estat d'Europa», la dimensió de la qual va provocar la convocatòria d'unes eleccions anticipades i la conformació d'un nou govern que ha anunciat la celebració d'un referèndum, a priori vinculant, sobre la independència de Catalunya en un futur ben proper.

Tot plegat obre un escenari incert en relació a tres grans qüestions. La primera d'elles té a veure amb els actors polítics del moviment independentista català, amb la seva organització, la seva situació i el seu discurs. La segona qüestió es la relacionada amb les conseqüències de la previsible negativa de l'Estat espanyol i l'estratègia que seguirà. Finalment, la tercera tractaria dels diferents dissenys institucionals multinivell que són possibles en el marc de la Unió Europea. De tot això és del que volem parlar en aquest article.

El protagonisme del moviment

En l'àmbit de l'agència, el moviment que impulsa la reivindicació, l'independentisme /sobiranisme català, ha tingut i, segurament, continuarà tenint un paper rellevant en el nou cicle. El primer focus d'atenció té a veure aquí amb la força del nou instrument, l'Assemblea Nacional Catalana (ANC), una plataforma que és hereva dels diferents espais de mobilització de què s'ha dotat el moviment els darrers anys —com ara les consultes sobiranistes i la Plataforma pel Dret a Decidir— i que, d'alguna manera, si més no simbòlicament, connecta amb la tradició de l'Assemblea de Catalunya de la dècada de 1970, en ple inici de la transició a la democràcia. L'ANC, aprofitant l'actual procés de desafecció institucional i de sistema de partits, aglutina activistes del nou sobiranisme en una estratègia que combina elements *d'agit-prop* i de grup de pressió clàssic amb un discurs de transversalitat apartidista que pretén incidir en el debat independentista. El paper i la relació de l'ANC amb els agents clàssics de l'independentisme —partits polítics, entitats, etc— i els nous actors del sobiranisme —Òmnium Cultural, Associació Municipis per la Independència—, i d'aquest sector amb el previsible òrgan institucional del

Consell Nacional de la Transició, serà una qüestió a seguir amb atenció. Internament, l'ANC té el repte de fer possible una estructura que combini a parts iguals l'eficàcia i la participació del conjunt d'associats i simpatitzants (en els moments de redactar aquest article compta amb 11.000 socis i 7.000 simpatitzants amb una experiència social-activista només relativa, però amb una important potencialitat de mobilització intensiva). La tasca d'articular aquest moviment complex, divers, sempre subjecte a maximalismes i tensions internes, no és senzilla, i a més a més ve sempre condicionada per les dinàmiques d'uns agents —partits, institucions, grups d'influència— que no volen perdre l'hegemonia ni el monopoli de l'acció política. L'èxit de l'ANC i del moviment independentista estarà condicionat, doncs, per la capacitat de conjugar en un mateix moviment les noves i velles generacions d'activistes, de saber aguantar, transversalment, les pressions i tensions internes i externes que de ben segur existiran i, finalment, de saber vincular les pròpies accions a la conjuntura política que es vagi donant amb la màxima eficàcia i operativitat.

El segon focus d'atenció té a veure amb la combinació dels dos eixos clàssics de la política catalana —social i nacional— amb un nou eix vinculat als canvis en la forma de fer política, amb la regeneració d'una democràcia representativa que presenta problemes d'adaptació als nous contextos socials, informacionals, etc, propis del segle XXI. Efectivament, la transformació i els canvis d'una cultura política forjada en la transició, amb uns mecanismes representatius supeditats a l'esfera econòmica i un sistema de partits que no és capaç de regenerar-se a partir de paràmetres de transparència, participació i capacitat de vinculació amb la societat, fan de l'eix de la radicalitat democràtica un vector a tenir en compte. I en aquest sentit, l'aparició d'un nou actor polític independentista a l'esfera institucional, la Candidatura d'Unitat Popular (CUP), és un element de novetat. La CUP, històricament, ha representat un espai polític que, ara sota el nom genèric de l'esquerra Independentista (EI), s'ha presentat a les darreres eleccions autonòmiques de novembre de 2012 i ha aconseguit 126.000 vots i tres diputats. La CUP es mou a partir de tres grans eixos:

- La reivindicació d'un estat (*state-building*), que comporta:

- a. la demanda d'assolir un estatus jurídic, bé d'estat o bé d'alguna estructura política institucional independent, vinculada a un disseny institucional encara per determinar (en el marc europeu, en el si de la Mediterrània, etc.);
 - b. l'extensió d'aquesta reivindicació d'independència a altres territoris que anteriorment es considera que han format part de l'àmbit institucional, lingüístic o cultural català que denominen Països Catalans (les Illes Balears, el País Valencià, la Catalunya Nord, la Franja de Ponent).
- La construcció d'una nació (*nation-building*), que comporta:
 - a. la (re)construcció de la pròpia història (principis fundacionals i evolució segons les orientacions ideològiques), que històricament ha combinat amb una desafecció envers les institucions espanyoles (amb un component alt de rebuig explícit) i la defensa de les pròpies (amb matisos);
 - b. la concepció, la recuperació i la construcció d'un determinat imaginari col·lectiu, social, simbòlic i cultural format per un conjunt d'atributs en constant evolució. Això es concreta amb una defensa intensiva de la llengua i la cultura pròpies, i l'ús i la pràctica de simbologia i ritualitat específica (estelada, commemoració dates assenyalades, recuperació de la cultura popular, mites, etc.).
 - La vinculació a un espai ideològic situat a l'esquerra radical, que comporta:
 - a. una síntesi entre les diferents corrents ideològiques de l'esquerra revolucionària nacional, estatal i internacional;
 - b. una articulació d'un ampli moviment popular que aglutini les diferents expressions de la xarxa crítica social catalana.

El fet que la CUP aconseguís representació parlamentària pot explicar-se a partir de factors relacionats amb la base municipal de la qual partien, així com al fet que va plantejar una campanya centrada en buscar complicitats, més enllà de la mateixa CUP, amb espais propis dels moviments socials, espais que no estaven a priori vinculats amb l'imaginari independentista però que la CUP —i més específicament, gràcies a la tria d'un candidat de reconegut bagatge en aquests espais— va convèncer amb un discurs netament radical en termes socials i de defensa de les classes populars. En un futur proper, caldrà veure com la CUP articula, teòricament i pràcticament, el seu propi espai amb els nous moviments socials emergents i com combina la tasca institucional amb el que és el seu terreny de joc principal: la mobilització i el suport a les causes que defensen les xarxes crítiques.

El tercer focus té a veure amb la força conceptual del dret a decidir, que és l'argument principal que legitimarà el possible referèndum. Cal assenyalar que la tria, socialització i difusió del concepte va ser el principal actiu de la Plataforma pel Dret de Decidir (PDD), la seva raó de ser i el seu principal èxit. Tot plegat va significar una innovació discursiva en el propi espai de l'independentisme-sobiranisme, que ha arribat fins i tot a transformar les matrius nacionalistes de la coalició hegemònica que representa CiU. El concepte de "dret a decidir", ha entrat amb força dins del moviment, tot exercint com a fort connector i nexa d'unió entre el catalanisme, el sobiranisme i l'independentisme. El dret a decidir ha estat un concepte que s'ha de situar en el marc d'una evolució estratègic-discursiva del moviment independentista català —un moviment que compta amb diferents parts que entre elles mantenen relacions de competència però, al mateix temps, de complementarietat—, i s'ha d'entendre com una evolució dels anteriors separatisme i dret a l'autodeterminació, que han evolucionat en paral·lel amb el concepte de sobirania.

Per què s'ha donat doncs, aquest èxit del «dret a decidir»? La interpretació la podem trobar a partir de tres qüestions:

1. *La consistència del dret a decidir.* El dret a decidir situa en un mateix eix la reivindicació nacional i l'estratègia independentista, situant-la en paràmetres d'aprofundiment democràtic difícilment rebatibles des de posicions ambigües o contràries al moviment. Aquesta centralitat democràtica en la reivindicació suposa eixamplar la política d'aliances i ofereix l'oportunitat d'ampliar la base envers altres sectors no proclius al *cleavage* nacional o que l'accepten en paral·lel al *cleavage* social. Això explica l'àmplia transversalitat aconseguida en la seva utilització, fins i tot més enllà del propi espai independentista/sobiranista.

2. *L'adaptabilitat del dret a decidir.* El dret a decidir s'adapta millor a la multiplicitat d'identitats que componen la societat global/local d'avui dia. L'èmfasi que suposa la reivindicació d'un futur compartit amb tots els residents a Catalunya, més que en la reivindicació del passat (en base a un «*ius*

sanguinis propi» o en la reivindicació de drets històrics heretats reclamats a través del dret a l'autodeterminació) trenca l'adscripció de base cultural per situar la reivindicació en una adscripció estrictament política. La necessitat i/o evidència de fer partícips la *nova* i la *vella* immigració —que junts constitueixen més de la meitat de la població— en la construcció d'un projecte nacional probablement estigui a la base d'aquesta aposta cívica, que té sens dubte un caràcter més aviat estratègic:

3. *L'ambigüitat del dret de decidir.* La manera final de fer efectiva aquesta aspiració encara està per concretar. Pot anar des de la proclamació unilateral d'independència per part del Parlament de Catalunya, fins a la celebració d'un referèndum constituent, passant per alguna fórmula o procés gradual en el marc de la construcció europea. Com hem ja dit, el dret a decidir, per la seva novetat, incorpora un recorregut conceptual ampli que, de fet, és una de les claus que n'expliquen l'èxit mobilitzador. Ara bé, la seva força (el no concretar-se en cap acció específica i, per tant, ser susceptible de ser utilitzat per diferents opcions del catalanisme, que el poden reelaborar o reinterpretar en funció de la pròpia tradició, idiosincràsia o interessos estratègics) pot ser també font d'esquerdes i de febleses.

La resposta estatal

A hores d'ara, sabem que l'obertura del procés estatutari va ser un element determinant a l'hora d'activar el moviment independentista en un cicle de mobilització encara actiu. La impugnació del mateix amb set recursos d'ins constitucionalitat, presentats pel Partit Popular, el Defensor del Pueblo, i cinc comunitats autònomes (Múrcia, Aragó, La Rioja, València i les Illes Balears), no feia sinó legitimar els arguments favorables a la mobilització proposada pel moviment independentista. La impugnació i la sentència que va seguir cal emmarcar-les en la resposta de les institucions estatals —certament pressionades pel contramoviment mediàtic madrileny— i que, a nivell general, s'ha de situar en les respostes que solen oferir els Estats que integren diferents realitats nacionals. En matèria de regulació de conflictes ètnics o intranacionals,

Maiz (1997) assenyala tres grans tendències: les polítiques de supressió, d'assimilació i d'acomodació.

Les polítiques de *supressió* tracten, directament, d'eliminar la diferència interna amb l'objectiu d'unificar un territori i aconseguir un Estat «nacionalitzador» o etnocràtic.

En l'*assimilació*, les polítiques que promouen la devaluació i reducció de drets col·lectius, s'acompanyen simultàniament del subministrament d'incentius negatius i positius per a l'abandó de les identitats col·lectives tradicionals.

Finalment, les polítiques d'*acomodació* i/o integració, van encaminades a la construcció d'una identitat comuna merament "cívica" i no ètnica-cultural que possibiliti un diàleg constant i subjecte a pactes entre elits polítiques.

El cas de l'estat espanyol s'ha de situar a cavall de les polítiques d'assimilació i d'acomodació/integració, una interacció que, des d'una perspectiva generosa, ve determinada per la conjuntura política estatal (especialment relacionada amb la competència entre els dos grans partits polítics), però que, des d'una perspectiva menys generosa, ve determinada per un pòsit centralista, unitari i poc procliu a assumir la realitat plurinacional de l'Estat espanyol. Es tracta d'una resposta estatal que, fins ara, en relació al cas català, s'ha donat des de la triple perspectiva mediàtica, jurídica i política, recollida i amplificada pels mitjans de comunicació catalans, la qual cosa només ha fet augmentar el sentiment de greuge i desafecció envers les estructures político-mediàtiques de l'Estat espanyol. Aquesta situació de retroalimentació finalment ha ajudat que les grans manifestacions de juliol de 2010 i setembre de 2012 tinguessin molt més impacte.

Ara bé, si aquest és l'escenari que s'ha donat fins ara, en el cas que finalment l'estratègia de societat i partits de l'esfera sobiranista en relació a la voluntat de celebrar un referèndum es confirmés —i així s'està confirmant—, la resposta de l'Estat en les seves diferents modalitats serà un factor determinant en un futur. En aquest sentit, podem dibuixar quatre possibles escenaris:

- L'escenari de *l'asfíxia econòmica* a través de l'obligatorietat de complir un dèficit de 0,7% per a l'any 2013, que a dia d'avui es veu inassumible si no és a través d'una altra onada de retallades que posaria en perill el

que queda d'Estat del benestar. Aquest compliment del dèficit podria anar acompanyat d'altres mesures d'ofec, com ara els pagaments fraccionats o amb retard de les transferències per fer front a serveis bàsics, el fet de vetar l'accés de la Generalitat als fons del FROB, de no permetre la generació de nous impostos (euros per recepta, eurovinyeta, taxes als bancs, etc) o de suspendre provisionalment l'autonomia fent servir com argument la fallida econòmica.

- Un segon escenari, probablement derivat del primer, seria la presentació d'una oferta de nou pacte constitucional a les elits catalanes que inclogués una reforma federalitzant, una millora substancial del finançament i la garantia del ple desenvolupament dels atributs específics catalans —llengua, cultura, etc.—. Aquest escenari podria ser, o bé pactat pels dos principals partits estatals, PP i PSOE, o bé induït des d'instàncies polítiques de la UE.
- Un tercer escenari seria la via britànica, és a dir, la possibilitat de pactar amb el govern estatal la celebració d'un referèndum sobre la independència, que caldria veure, segons la negociació, si tindria caràcter vinculant i si només implicaria el vot de Catalunya o el del conjunt de l'Estat espanyol
- Un quart escenari, a priori el més improbable, podria ser la intervenció total o parcial de l'autonomia catalana a partir de la consideració de la il·legalitat constitucional que representaria la celebració d'un referèndum no acordat amb el govern espanyol, i que portaria unes conseqüències d'una incertesa a curt i mitjà termini difícils de determinar.

La variable europea

Fins a 27 nacions europees s'han constituït en nous Estats durant els últims 90 anys i, actualment, la força de l'independentisme a Escòcia, Flandes, País Basc o Irlanda del Nord, juntament amb els casos «ja resolts» de Montenegro i Kosovo, són indicadors que la qüestió de l'encaix de les «nacions sense Estat» a la UE continua sent una assignatura pendent de resoldre. Cal recordar que el projecte de construcció europea bascula entre una Europa institucional de 15 Estats membres ja consolidats, una Europa de 12 membres en vies de

consolidació i una llista d'espera de 5 membres pendents d'incorporar. Aquest procés de construcció d'Europa és vist per les nacions sense Estat com una de les principals línies estratègiques de la seva acció política a partir d'una convicció que Daniel Itinerarity (2006), parlant d'Europa, assenyala amb precisió: «Som davant d'una de les més grans innovacions polítiques de la història, un laboratori per assajar una nova formulació de la identitat, el poder i la ciutadania en el marc de la mundialització». És, per tant, una bona oportunitat perquè les entitats subestatsals assoleixin els seus objectius de més reconeixement (jurídic, cultural, etc), i per imaginar contextos institucionals innovadors més enllà dels dissenys estatals tradicionals i encara vigents.

Així doncs, s'haurà de tenir en compte el desenvolupament de la governança global, on l'Estat-nació tradicional s'està posant en qüestió com a conseqüència del procés de globalització a partir d'uns canvis que tot seguit destaquem.

El primer grup de canvis el constitueixen aquells que afecten a elements clàssics de la sobirania que actualment estan en vies de traspàs cap a organismes supraestatsals com la Unió Europea: moneda, exèrcit, política exterior. Igualment, podem incloure aquí altres menes de transformacions internes en el disseny institucional dels Estats-nació: descentralització, polítiques de reconeixement cultural-lingüístic...

Podem parlar també de canvis a nivell econòmic, com els que s'expliquen en el clàssic *Size of Nations* (2002),⁴ on els autors han teoritzat abastament sobre els avantatges econòmics de les petites unitats territorials, siguin aquestes subestatsals, regionals o transnacionals. Alesina i Spolare argumenten que la grandària òptima d'un país ve determinada per la compensació del cost/benefici entre els beneficis de la mida i els costos derivats de l'heterogeneïtat del país en qüestió. En un país gran, els costos *per capita* poden ser baixos, però les preferències heterogènies d'un alt nombre de població fan difícil la distribució dels serveis i l'elaboració d'una determinada política. Seguint aquesta lògica, els països petits ho tenen més fàcil a l'hora de respondre a les preferències dels ciutadans d'una manera democràtica.

⁴ Alesina i Spolare, *The Size of Nations*, MIT Press, Cambridge (Massachusetts), 2004.

Igualment, podem parlar de canvis en les noves adaptacions identitàries com a producte de moviments migratoris, fet que comporta una readaptació multicultural que afecta per igual a nacions amb o sense Estat. L'encaix de la multiculturalitat en societats de democràcia pluralista i liberal ha generat força literatura al respecte. Will Kymlicka, a *Ciudadania multicultural*,⁵ assegura que les societats de règim democràtic del segle XXI són multiculturals, multiètniques, multireligioses i, sovint, multilingües (amb o sense reconeixement oficial). Com s'articula, doncs, el triangle democràcia-nacionalisme-multiculturalitat? La relació entre els processos de construcció nacional en estats compostos, la pluralitat interna de les cultures, la possibilitat de les identitats sobreposades i la igualtat d'oportunitats en la producció cultural de la ciutadania —sigui quin sigui el seu origen— són conceptes objecte de significatius debats en l'àmbit acadèmic.

Finalment, cal parlar de canvis producte de la socialització mitjançant noves eines tecnològiques que, a través de l'ús intensiu d'Internet, blocs, i tota mena d'aplicacions de les xarxes socials —Facebook, Twitter, Twenty, etc.— generen noves oportunitats als moviments per relacionar-se i organitzar-se saltant per sobre de barreres governamentals i monopolis informatius i fent-se així visibles al món (Subirats, 2012).⁶

En un context de globalització social i econòmica, la cessió de poder dels Estats-nació cap a òrgans col·legiats sembla un fenomen, si no irreversible, sí a tenir en compte en tota anàlisi. En el cas de l'Estat espanyol, aquest procés s'ha traduït externament envers la consolidació de la UE, amb un sistema de governança multinivell. La literatura acadèmica mostra divergència d'opinions entre autors sobre el nivell d'aplicació i l'impacte d'aquesta *multilevel governance*. Alguns opinen que s'hi ha avançat molt, ja que el fet que actors regionals i locals, privats i públics, puguin intervenir en la execució dels fons de cohesió i estructurals és molt important per tal que aquests fons tinguin un gran impacte en la cohesió social, econòmica i territorial de la regió i/o nació en qüestió. Altres autors, però, són més escèptics i diuen

⁵ Will Kymlicka, *Ciudadania multicultural (Una teoria liberal dels drets de les minories)*, Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya-Proa, Barcelona, 1999.

⁶ J. Subirats, (2012), «¿Qué democracia y qué administración para la nueva época?. Internet y la gestión pública», en *Ekonomiaz. Revista Vasca de Economía*, no. 80:pp. 70-91.

que *la multilevel governance* d'ens locals i regionals és més aviat simbòlica i que, a més a més, hi ha una disfunció d'interessos: mentre que la Unió Europea aposta per la governança multinivell, els Estats el que fan és deixar participar les regions, però sense deixar-les «governar». És a dir, aquestes participen en el procés de gestió però no poden exercir la decisió, ja que tots els projectes que s'han de presentar a la UE per aconseguir fons han de rebre el vistiplau de l'Estat central. Això ens indica que no tots són llums o oportunitats en *l'oportunitat europea*, sinó que hi ha també ombres i constreyniments.

Actualment estem vivint un moment certament crític del projecte europeu des del punt de l'eficàcia i l'eficiència burocràtica i administrativa, així com des del punt de vista de la democràcia i la representació. La construcció europea està passant per moments d'adequació a les noves estructures i als nous moments de canvi global. De fet, mentre s'ha avançat significativament en els processos d'articulació a escala militar, policial i econòmica (unitat de mercat, moneda única...), l'articulació política està passant per una fase de relatiu estancament; una articulació que ha afectat el paper del que, en llenguatge europeu, s'anomena regions o entitats subnacionals, que passa per uns moments de forta incertesa. En aquest sentit, el paper de les regions o entitats subnacionals ha passat per diverses etapes: des d'un període, a la dècada de 1990, que es podria denominar de certa «eufòria regional», quan bona part dels líders regionals es transmetien les virtuts del procés d'integració europea, fins al context més recent, quan alguns partits nacionalistes i independentistes han començat a introduir un sentit més crític en tot el que suposa el context d'integració europea i el model d'UE actual. És el trànsit que va del discurs de l'Europa de les Nacions dels anys vuitanta i noranta a l'evidència de l'Europa dels Estats d'avui dia. El sociòleg Carles Riera afirmava el següent en un article publicat a la revista *Eines*:

[E]l gran fre al progrés d'un projecte europeu sòlid és la pervivència dels Estats-nació. El nacionalisme dels Estats i el seu corporativisme són un obstacle permanent a la construcció d'una Europa unida i políticament forta. La feblesa de les institucions polítiques europees i les grans dificultats per avançar cap a

un tractat constitucional europeu, cap a una veritable Constitució europea, són dues de les conseqüències d'aquest fre.⁷

El mateix autor ens recorda els dos grans miratges que en termes de construcció europea van afectar bona part dels líders i els moviments de les nacions sense Estat arran de l'emergència de nous Estats fruit de la dissolució de la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques:

a) el miratge que aquest fenomen facilitaria la sobirania de les velles nacions sense Estat de l'Europa Occidental, menystenint que la independència d'aquelles nacions es veia facilitada per la doctrina dels EUA de promoure processos d'autodeterminació amb la condició que aquests augmentessin la seva àrea d'influència i que, en les acaballes de la URSS, contribuïssin a la seva descomposició i acceleressin el pas de més territoris a l'economia de mercat;

b) el miratge que aquestes noves nacions sobiranes contribuirien a reforçar la Unió Europea (UE). Els fets posteriors han desmentit aquesta hipòtesi en força casos, ja que algunes de les noves nacions europees provinents de l'antic bloc de l'Est han jugat un paper clarament obstaculitzador dels progressos polítics de la Unió Europea, fins i tot prioritzant les seves aliances amb els EUA.

En tot cas, pel que fa a la Unió Europea, el sistema de governança multinivell de què s'ha dotat aquesta institució, junt amb el fet que el dret a l'autodeterminació no és una reivindicació aliena a l'agenda política del Parlament Europeu (gràcies també a la presència de partits independentistes que s'alien entre ells per ser més forts), fa que tot plegat afavoreixi que l'encaix de les nacions sense Estat a Europa, dins o fora de la UE, sigui cada vegada més un debat viu i dinàmic i amb moltes oportunitats. I el cas de la Catalunya del 2013 n'és un bon exemple.

⁷ Carles Riera, «Una altra Europa és possible», *Eines per a l'esquerra nacional*, no. 8, primavera de 2009: p. 86.